

Тетяна Росул

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ДОВГАНИЧА

Кожен митець прагне залишити свій неповторний слід у багатобарвній палітрі сучасної культури України. Одні вдаються до авангардних пошуків, дивуючи слухача сенсаційними проєктами, інші ж намагаються не порушувати академічних традицій. До когорти останніх належить Михайло Довганич – диригент, композитор, автор близько двох сотень обробок народних пісень та оригінальних хорових творів. Його творча біографія є прикладом того, як юнацьке захоплення піснею переросло у палке бажання і великі творчі зусилля до її популяризації, збагачення, розвитку та увінчало діяльність талановитими композиторськими здобутками.

Михайло Довганич, уродженець села Велика Тур'я на Івано-Франківщині, з дитинства захоплювався музикою. Навчався у Чернівецькому музичному училищі, пізніше у Київській консерваторії в класі професора Павла Муравського. Висока оцінка професійного рівня музиканта виявилась не тільки у дипломі, але й у результатах творчої праці зі студентськими хорами у Рівному (1971–1979), з Буковинським ансамблем пісні і танцю (1979–1989), а також керівником камерного хору будинку культури міста Ханті-Мансійська на півночі Росії (1995–2002).

Творча спадщина М. Довганича складає чотири опубліковані збірки хорових творів. Образний зміст його музики багатоманітний і яскравий. Відчуття слова, народнопісенної інтонації формували музично-стильову сутність творчості композитора. Одним з кращих його опусів є збірка хорових творів на слова Лесі Українки, яка була презентована в інтерпретації львівських хорів “Трембіта”, Галицького камерного хору, «Дударика», муніципального хору «Гомін», студентських хорів ЛНМА і музичного училища ім. С. Людкевича «Дівочі мрії», а 2014 року опублікована у Рівному.

Збірка композицій М. Довганича містить 32 мініатюри для змішаного, жіночого, дитячого і чоловічого хорів. Найвиразніше тут представлено дві ліричні теми – весни та любові. Вони найчастіше окреслюються метафорами *зорі, сяйво, надії*, тож концентрують наснагу життя, усвідомлення краси світу і можливість досягнення щастя. Як зазначає сам композитор, його «захоплювало її (*Лесі Українки – Т. Р.*) чутливе і різноманітне сприйняття краси і звуків природи, єдність зорових і слухових уявлень, використання у своїх віршах широкого спектру кольорів, тихих і голосних тонів»¹. Так, колосальний духовний потенціал поезії Л. Українки перетворюється на інтенцію творчості композитора, виявляючись то в яскравих пісенних інтонаціях, то в простоті і ясності декламаційних реплік.

Своєрідним прологом збірки є поема “Еолова арфа” для мішаного хору на вірш “Відгуки” з циклу “Думи і мрії”. Символічний образ еолової арфи постійно приваблює митців романтичного світосприйняття. Еолова арфа – це уособлення трансцендентності мистецтва, гармонії духовних сфер і природних явищ. Саме таку ідею прагне підкреслити М. Довганич, обравши останню строфу вірша Лесі

¹ М. Довганич. *Хорові твори на слова Лесі Українки*. Рівне: Дятлик М. 2014, с. 4.

Українки, в якій ідеться про містерію зародження музики, її безконечний плін. Жодне поетичне слово не є другорядним для композитора; навпаки, деяким з них М. Довганич надає особливої ролі, повторюючи кілька разів у розгортанні музичної думки. Таким чином, з однієї поетичної строфи виростає поемна композиція з чотирьох контрастних розділів.

Перший розділ представляє образ поривчастого вітру – потужної стихійної сили, здатної як до руйнування, так і до оновлення. Динамізм образу проявляється в лапідарному унісонному заспіві хору, що починається із закличної квартової інтонації, а згодом переростає у широкі секстові стрибки. Вільна метрична організація теми, гучна динаміка та мінорний лад вказують на драматизм ситуації і тривожні передчуття.

Результатом бурхливих поривів стає спів еолової арфи, «лагідніший од вітру дзвінкого». Ця раптова прекрасна мить зародження Музики спонукає М. Довганича до контрастного зіставлення початку другого розділу поеми. Його мелодія набуває плавних обрисів, стає пісенною, мажорною. Хорова фактура розшаровується на окремі пласти, які розцвічують автентичні звороти. Варто звернути увагу на канонічні імітації у проведенні теми, що випливають з безпосередніх асоціацій звучання еолової арфи (всі струни інструменту настроєні на один тон, але їх звучання відрізняється темброво). У першому фа-мажорному проведенні мелодії композитор співставляє спершу басову й альтову партії, а згодом долучає тенори і сопрано, що робить звучання просвітленішим. Друге, сі-бемоль-мажорне, проведення теми звучить піднесено і радісно. Імітації чоловічих та жіночих голосів виливаються у потужний гимнічний мотив, підкреслений високою теситурою та гучною динамікою.

Орфеїзм ідеї вірша Лесі Українки зумовив драматургічний зсув поеми на межі другого і третього розділів: сила звуку арфи змусила замовкнути буйний вітер. Сповільнюється темп, розріджується фактура, згасає тональна стійкість, відбувається ладо-тональний перехід у мінорну сферу. Кожна фраза ніби застигає на довгих тривалостях, або ж трансформується у протяжні педалі (36–39 тт.). Ще один, останній спалах пориву вітру проявляється у колористичних засобах звуконаслідування (хроматичні сповзання мелодії). Та вже ніщо не може порушити чистоти і ясності гармонічних комплексів, в основі яких лежать співвідношення тоніки до-дієз мінору та субмедіантових і медіантових тризвуків.

Заключний розділ поеми утверджує думку про вічність музики. Звучання арфи ще довго бринить не тільки в повітрі, а й, можливо, і в душі ліричного героя. Тематичний матеріал зітканий з коротких поспівок в межах квінти, які по чергово проводяться окремими хоровими партіями, імітуючи відлуння. Фактура уподібнюється прозорому мереживу, розцвіченому вкрапленнями акордів альтерованої субдомінанти. Тривала відсутність тоніки і метрична перемінність (4_4 , 9_8 , 6_8 і $^{12}_8$) посилюють відчуття невловимості моменту. В кодї відбувається динамічний спад, а спів трансформується у таємничі губні фонемі, спонукаючи слухачів вслухатися в тишу.

Хорова композиція “Спогад” інспірована першою строфою вірша “Віче” з циклу “Невольницькі пісні”. Тут М. Довганич постає як композитор-лірик.

Романтична схильність до ремінісценції та рефлексії виявилася близькою та, можливо, необхідною композитору в метушливому і нестабільному сьогоденні. Дитячі спогади, що зринають у пам'яті ліричного героя, надихають його, спонукають не зрікатися сокровених мрій, дають життєдайну енергію.

Величезне розмаїття нюансів і напівтонів у поезії Л. Українки вимагали від композитора ретельної і деталізованої праці зі словом. Перебуваючи під впливом фонетики та ритміки вірша, композитор “точно” озвучує його. Мелодика твору “виростає” з інтонації мови, що вплинуло і на її інтервальний склад (перевага поступеневого руху з висхідними ходами до наголошених слів), і на метроритмічні особливості (силабична система з рівномірною пульсацією), а також на темброве втілення.

Розпочинає твір сольний заспів сопрано, який уособлює образ поетеси і створює епічний вступ. Сонорне трактування інших хорових партій посилює відчуття замріяності, ірреальності. Друге речення теми доручене партії басів, що “переключає” увагу на образ композитора, обтяженого поважним життєвим досвідом. М. Довганич максимально виділяє даний тематичний матеріал через граничне спрощення фактури. Мелодія повільно, ніби з опором, піднімається вгору, проте безсило спадає, завершуючись інтонаціями зітхання. Та приємні спогади і мрії перетворюються на «барвисті квітки, мов при західнім сонці». Ладовий колорит твору прояснюється: після похмурих фа-мінору і мі-бемоль-мінору відбувається модуляція в Мі-бемоль мажор. Мелодію підхоплюють сопрано й альти, досягаючи найвищої теситури. Імітаційні перегукування партій в умовах посилення динаміки створюють відчуття простору і свободи. Відтак ліричний герой натхненно поринає у світлі дитячі спогади.

Підготовка генеральної кульмінації, що міститься у коді твору, відбувається завдяки принципу гармонічного нашарування партій і засобу кресцендування фактури. Співставлення мажорної та мінорної барв субдомінантової функції в заключних тактах поеми робить виразний акцент на Ре-мажорній заключній тоніці, утверджуючи піднесений характер композиції.

Своєрідним образним лейтмотивом хорової збірки М. Довганича на вірші Лесі Українки є метафора весни як особливий стан природи і етап людського віку, як джерело натхнення і творчості. Звідси – усвідомлення краси і повноти життя. У даному випадку лексика, синтаксис, композиційно-сюжетна структура вірша відбивають фольклорний вплив. Яскравим прикладом цього слугує вірш “Веснянка” зі збірки “На крилах пісень”, який М. Довганич “озвучив” для дитячого хору. Назва поезії та виконавський склад підказали композитору, який саме жанр обрати для музичного втілення твору. “Веснянка” – це лірична пісня про красу природи, про юність, про теплі родинні стосунки. Показовими у вірші є образи-символи та сталі епітети «яснее сонце», «дрібні дощі», «холодні роси», а також традиційні пестливі звертання «серденько», «співай веселенько», властиві народним пісням. Отже, мелодика твору теж наближена до фольклорної. Вона містить типові для веснянок закличні квартові і терцієві поспівки, які в кульмінаційні моменти переростають у широкі висхідні стрибки: велику сексту на слова «озвись» та октаву – на слова «співай».

Композиція хору – куплетно-варіаційна. Повторення поетичного тексту, що завершують строфи, стали приспівом у хоровому творі, легка баркарольна мелодика якого повторюється без змін. Заспів пісні має оповідний, спокійний характер. Плавний мелодичний малюнок підкреслюється унісонним проведенням теми, яка в каденції набуває акордового викладу.

У наступних куплетах композитор варіює мотив заспіву відповідно до змісту поезії. Так, друга строфа, що представляє образ лютої зими, має схвильований характер. Тема проводиться в однойменному фа-мінорі, кожна хорова партія отримує самостійне інтонаційне наповнення, насичується мотивами *lamento*. Драматизм кульмінації підкреслюється зменшеним септакордом та широким стрибком на малу нону в мелодії.

У третій строфі тема заспіву перетворюється на загальні форми руху. Вона проводиться у партії альтів і завдяки невинній ритмічній пульсації створює образ дощу. Важливу роль відіграє барвисте співставлення тональностей F-dur і Des-dur для характеристики зворушливо-наївної пори молодощів.

Заклучна строфа пісні втілює сумовитий лагідний характер, обумовлений розлукою сестер. Знову повертається тональність фа мінор, кожна хорова партія насичується плавними задушевними інтонаціями, імітаційні засоби викликають просторові асоціації. Композитор вміло використовує фактурні ресурси, щоб підготувати піднесене кульмінаційне проведення приспіву, який звучить як гімн весні.

Михайла Довганича як композитора у творчості Лесі Українки найбільше приваблює нескорений дух та сильна творча наснага. У вірші “Мріє, не зрадь” мисткиня вводить читача у збурений світ своєї зраненої душі, представляючи широку палітру глибоких інтимних переживань: від тихого суму і несмілих мрій про кращу долю – до всеперемагаючої віри у щастя. Тут значно виразніше проступає затаєна експресія. Наростаючи за принципом крещендо, ця експресія з надзвичайною силою зринає в музичній інтерпретації вірша для жіночого хору. Патетична піднесеність і зворушлива проникливість хорової композиції сприяють особливому емоційному відгуку слухачів.

М. Довганич загалом спирається на традиції народного гуртового співу, використовуючи чергування соло сопрано і компактного чотириголосого *tutti*. Розважлива медитативна зажура першої строфи, що звучить у соло сопрано, виливається у плавну мелодію пісенного типу, а ритмічні зупинки і паузи допомагають відчутти пекучу тугу героїні.

У другій строфі щільна акордова вертикаль, ускладнена співзвуччями альтерованої субдомінанти, виражає пристрасне бажання реалізувати заповітну мрію, алегоричний образ якої стає все виразнішим і конкретнішим. Драматургія третьої строфи розбудована як широка хвиля наростання від елегійного соло сопрано до рішучого хорового протесту. Яскраво і по-новаторському М. Довганич виділяє кульмінацію твору. Щоб якомога глибше осмислити поетичний текст і донести його до слухача, композитор представляє його у формі декламації солістки на тлі хорального хорового супроводу. Драматична ідея самопожертви в ім'я високих ідеалів поступово наростає в заключній строфі твору і сягає апогею в коді, де пристрасне бажання творчості виявляється у піднесеній мажорній патетиці хорового *tutti*.

Отже, познайомившись із збіркою хорових творів М. Довганича на вірші Лесі Українки, варто відзначити, що композитор володіє широкою ерудицією та має чудовий літературний смак, шукає в поезії теми, почуття і проблеми, співзвучні власному світогляду і тому, що на даний момент є актуальним для виконавців і слухачів. Митець прагне до простоти вираження і, разом з тим, доречно застосовує оригінальні засоби виразності, підкоряючи їх драматургічній логіці цілого. Він шукає та знаходить приховані резерви в традиційних жанрах і формах хорового письма. Відповідальне відношення до своєї професії, чудове знання природи людського голосу й безмежних можливостей хору дозволили Михайлові Довганичу створити цілий ряд творів, що стали окрасою репертуару провідних хорових колективів.

